

Kysymys yritysdemokratiasta Suomessa 1966–1978

Kannattajien ja kriitikoiden retoriikka käsitehistoriallisena tarkastelukohteena.

Ilkka Kärrylä
Helsingin yliopisto, Poliittinen historia
Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran graduseminaari
27.4.2012

1 Johdanto

Tämä seminaarityö on osa pro gradu -tutkielmastani, jonka aiheena on yritysdemokratiaa koskeva keskustelu ja lainvalmistelutyö Suomessa 1960- ja 1970-luvuilla. Prosessi johti vuonna 1978 säädettyyn yhteistoimintalakiin, jossa monet keskustelussa mukana olleet tavoitteet työntekijöiden vaikutusmahdollisuuksista työpaikoilla oli jätetty syrjään. Pyrin valottamaan keskustelussa esiin nousseita vaihtoehtoja erityisesti käsitehistorian ja retoriikan tutkimuksen näkökulmasta keskittyen siihen, miten yritysdemokratiaa määriteltiin ja arvotettiin sekä millaisin periaattein siihen liittyviä tavoitteita pyrittiin oikeuttamaan. Erityishuomiota saa nykypäivänäkin tärkeä kysymys siitä, millaiset uskomukset ja ajattelutavat rajoittavat demokratian hyväksytyä sovellusalaa tai toteutusmuotoja. Tutkielmassani yritysdemokratian kannattajia ja kritikoita edustavat suurimmat työmarkkinajärjestöt SAK ja STK. Pääasiallisena aineistonani on järjestöjen julkaisemia lehtiä, periaateohjelmia ja arkistomateriaalia vuosilta 1966–1978 sekä yritysdemokratialain valmisteluun liittyviä asiakirjoja ja komiteamietintöjä.

Seminaarityössä tarkastelen työntekijäpuolen yritysdemokratia-ajattelun perusteita, erityisesti sosialististen uskomusten vaikutusta periaatteiden muotoiluun. Teksti on toistaiseksi varsin aineistovetoista eikä käyttämäni tutkimuskirjallisuus juurikaan tule esiin. Lopullisessa tutkielmassa osio sijoittuu ennen yritysdemokratian toteutusvaihtoehtojen ja lainvalmisteluprosessin ympärillä käydyn keskustelun yksityiskohtaisempaa tarkastelua. Seminaarityön ulkopuolelle on jäänyt myös demokratian itseisarvon, yksilön autonomian, työntekijöiden turvallisuuden ja taloudellisen tehokkuuden tarkastelu työntekijäpuolen käyttäminä yritysdemokratian perusteluina. Työnantajapuolen näkökulmia ei seminaarityöstä löydy, mutta gradun lopullisessa versiossa pyrin saamaan aikaan temaattista dialogia osapuolten argumenttien ja ajattelutapojen välille sen sijaan, että tarkastelin niitä täysin toisistaan erillään. Työni on tällä hetkellä siinä vaiheessa, että aineistohavainnot on käytännössä kirjoitettu puhtaaksi ja jaoteltu temaattisesti. Tekemistä on vielä analyysin terästämisessä, tutkimuskirjallisuuden tiukemmassa nivomisessa analyysiin ja toimivimman rakenteen löytämisessä.

2 Ongelmana vallan ja vaurauden keskittyminen harvoille

Työntekijöiden aseman turvaaminen yritysdemokratian avulla näytti vaativan perustavanlaatuisia yhteiskunnallisia muutoksia. Tärkein syy työväen epävarmaan asemaan löytyi pääoman omistukseen perustuvasta taloudellisesta harvainvallasta, jonka yritysdemokratian kannattajat esittivät demokratian vastakäsitteenä. Kannattajien retoriikkaan liittyivätkin työpaikkatason demokratian ohella tavoitteet omistussuhteiden muuttamisesta ja tasapuolisemmasta tulonjaosta,

jotka nähtiin ainoina todellisina keinoina puuttua luokkayhteiskunnan ristiriitaan. Yritysdemokratian rinnalla kulki usein taloudellisen demokratian käsite, joka tiivistetysti tarkoitti kaiken taloudellisen toiminnan saattamista demokraattisen valvonnan alaisuuteen.¹ Näin työntekijäpuolen ajattelussa näkyvät, Pauli Kettusta lainatakseni, kapitalismin kritiikin kaksi tasoa: reformipolitiikka ja sosialistinen päämäärä.² Eri toimijat kuitenkin korostivat tasoja eri tavoin puheessaan.

Taloudellisten valtasuhteiden muutosta pidettiin toisinaan jopa demokratian välttämättömänä edellytyksenä: kapitalistisessa yhteiskunnassa pääoman omistajien valta rajoitti muita niin paljon, että todellisesta demokratiasta tai yksilönvapaudesta ei voinut puhua. Ajattelutapa muodosti merkittävän demokratian käsitteen sovellusalaan koskevan erimielisyyden yritysdemokratian kannattajien ja kriitikoiden välille. Toisin kuin kannattajat, kriitikot eivät yleensä pitäneet markkinataloutta ja vapaaseen yrittämiseen perustuvan yhteiskunnan kutsumista demokraattiseksi lainkaan ongelmallisena. Taloudellisen vallan demokraattinen valvonta esitettiin kannattajien puheessa monesti paitsi oikeudenmukaisena, myös koko yhteiskunnan tai vähintään ”kansalaisten” etujen mukaisena.³ Retoriikka osoittaa jälleen, miten yritysdemokratian kannattajat antoivat myös yhteiselle edulle hyvin erilaisen sisällön kuin kriitikot. Tällaiset määritelmät näyttävät kuitenkin olleen harvinaisempia kuin puheenvuorot, joissa tavoitteet oikeutettiin vetoamalla ainoastaan työväestön etuun.

Yritysdemokratiakeskustelua tarkasteltaessa onkin muistettava, että ideologinen maisema oli vielä 1970-luvun alun Suomessa huomattavan erilainen kuin nykyään. Sosialistisia tavoitteita oli kirjattu kaikkien vasemmistopuolueiden ohjelmiin, ja ne olivat näkyvällä paikalla myös SAK:n periaateohjelmissa. Vuoden 1971 ohjelman mukaan ammattiyhdistysliike piti pääomien keskitystä vaarana demokraattiselle yhteiskuntakehitykselle ja taisteli pääomien demokraattisen ohjauksen ja valvonnan puolesta. Rauha, demokratian laajentaminen sekä yksilön oikeuksien ja vapauksien puolustaminen sopusoinnussa yhteisön etujen kanssa olivat tärkeimpiä toimintaa ohjaavia arvoja. Oikeudenmukainen, ”riistosta ja sorrosta vapaa yhteiskunta” oli saavutettavissa vain omistussuhteita muuttamalla: ”Pyrkiessään kohottamaan työntekijäin ja heidän perheittensä henkistä ja aineellista hyvinvointia ammattiyhdistysliike pitää päämääränään yhteiskuntaa, jossa ihminen on vapautettu toisen ihmisen harjoittamasta riistosta ja jossa tuotantovälineet ovat

¹ Esim. SAK:n yritysdemokratiatyöryhmän mietintö, SAK, Helsinki 1969, 9.

² Kettunen, Pauli: *Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta*. Tutkijaliitto, Helsinki 1997, 106–107.

³ Esim. Ahjo 12.2.1969. *Lisää demokratiaa*.

yhteiskunnallisessa omistuksessa ja tuotannon tulokset jaetaan jokaiselle heidän työpanoksensa ja tarpeidensa mukaisesti.”⁴

Yritysdemokratia liittyi olennaisella tavalla näihin ammattiyhdistysliikkeen ja vasemmiston laajempiin tavoitteisiin ja ajattelutapoihin. Sosialistinen näkökulma yhteiskuntaan ja sen rakenteisiin oli yritysdemokratian kannattajien kohdalla enemmän sääntö kuin poikkeus. Ei liene sattumaa, että SAK:n yritysdemokratiatyöryhmä lähti perusteluissaan liikkeelle juuri pääomien kasautumisen myötä syntyneestä epäoikeudenmukaisesta valtajärjestelmästä. Siinä ”miltei täysin valvonnan ulkopuolella oleva pääoman omistajain luokka käyttää valtaa yhteiskunnalle elintärkeillä alueilla.”⁵ Perustelun taustalla vaikutti työntekijäpuolelle ominainen turvallisuuspyrkimys, sillä mietinnön mukaan joukkotyöttömyys ja mielivaltainen vallankäyttö olivat selkeimpiä osoituksia vallitsevan järjestelmän puutteista. Olikin koko yhteiskunnan etujen mukaista ohjata päätöksiä niin, että ne eivät olisi ristiriidassa yhteiskunnan jäsenten enemmistön – palkansaajien – etujen kanssa.⁶ Yritysdemokratia näyttäytyi SAK:n retoriikassa yleisemminkin juuri taloudellisen vallan vastustamisena. Kesällä 1969 hyväksytyissä eheytyneen SAK:n ohjelmallisissa tavoitteissa todettiin: ”Ammattiyhdistysliike ei voi sallia, että työntekijäin toimeentulo ja kohtalo riippuu perinnön, omaisuuden, sukulais- ja henkilösuhteiden perusteella nimitetyn johtajaportaan päätösvallassa.”⁷ Tämän vuoksi työntekijöille oli turvattava oikeus osallistua esimerkiksi yritysten kehittämistä koskeviin päätöksiin ja luotava tehokas irtisanomissuoja.

Suomen ammattijärjestön (SAJ) yritysdemokratiaideologi Niilo Koljonen kritisoi kapitalistisen tulonjaon epäoikeudenmukaisuutta Karl Marxin lisäarvoteoriasta periytyvän näkemyksen mukaisesti. Sen perusteella Koljonen myös puolusti voitonjakojärjestelmiä paljon selväsanasemmin kuin muita yritysdemokratian käytännön sovelluksia. Hänen mukaansa ”ei ole mitään taloudellisia, sosiaalisia tai moraalisia perusteita sille, että yrityksissä tehdyn yhteistyön voitot jaetaan yritysten vanhoille omistajille.”⁸ Monimutkaiseen työnjakoon ja yhteistoimintaan perustuvia suuryrityksiä ei enää ollut mielekäästä ajatella yksityisenä omaisuutena vaan yhteisöinä, jotka olivat riippuvaisia kaikista jäsenistään ja joiden tuli myös jakaa työnsä tulokset tasapuolisesti.⁹

⁴ Ptk SAK:n X edustajakokouksesta, SAK, Helsinki 1971, 316. < http://www.tyark.fi/lists/SAK_ptk_1971_s305-397.pdf>

⁵ SAK:n mietintö, 5.

⁶ SAK:n mietintö, 6.

⁷ Ptk SAK:n ylimääräisestä edustajakokouksesta 17.–18.6.1969. SAK, Helsinki 1971, 92. <http://www.tyark.fi/lists/SAK_ptk_1969_s1-116.pdf>.

⁸ Koljonen, Niilo: *Työntekijä ja yritysdemokratia*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1966, 50.

⁹ Koljonen, 31, 192.

Koljosen mukaan eräs yhteiskunnan demokratisoimisen päämäärinä olikin lopulta pääomien omistuksen ja niiden mukanaan tuoman vallan siirtyminen kansanvaltaisemmalle pohjalle.¹⁰

Koljonen ei kuitenkaan kaivannut Neuvostoliiton mallin mukaista keskusjohtoista sosialismia, vaan vaati pidemmälle meneviä demokraattisia uudistuksia. Sosialismin keskeisimmät tavoitteet, kuten yksilöiden vapaa kehitys ja työstä nauttiminen toteutuivat vain demokraattisesti johdetuissa organisaatioissa.¹¹ Koljosen mukaan ”ilman yritysdemokratiaa sosialismi voi vääristyä pelkäksi valtiokapitalismiksi, jossa omistajan hallintovaltaa käyttävän roolin on omaksunut poliittinen johto.”¹² Pääomien uudelleenjakoa ja tuotantovälineiden ottaminen yhteiskunnan haltuun eivät näin ollen vielä taanneet todellista sosialismia, vaan ”jotta sosialismin ihanteet todella toteutuisivat, tarvitaan demokratian soveltamista yrityksen arkisen työpäivän taloudellisiin ja sosiaalisiin suhteisiin.”¹³ Näin Koljonen näyttää päätyneen lähelle Marxin ajatuksia ihanneyhteiskunnasta, jossa lopulta vallitsisi suora demokratia valtion merkityksen kutistuttua.

Myös yritysdemokratiassa mukana ollut vasemmistolainen sosiaalipsykologian professori Antti Eskola kannatti selväsanaisesti sosialismia. Hän piti yritysdemokratiaa osana jatkuvaa valtasuhteiden demokratisoimisen prosessia. Demokratia tarkoitti Eskolan mukaan, että johtajat olivat vastuussa johdettavilleen, ja tämän periaatteen tuli toteutua myös yrityksissä. Demokratia ei kuitenkaan voinut toteutua täydellisesti kapitalistisessa talousjärjestelmässä, koska yritysten johto oli lopulta väistämättä vastuussa omistajille. Eskola pitikin todellisen yritysdemokratian kannalta tärkeänä omistussuhteiden muuttamista sosialistisiksi ja työntekijöiden vallan kasvattamista Jugoslavian työläisitehallinnon kaltaiseksi. Tässä mallissa yrityksillä oli kuitenkin oltava suhteellinen itsenäisyys ja kilpailutilanne sekä kansalaisilla laajat yksilönvapaudet, kuten Koljononkin oli painottanut.¹⁴

Myös SAK:n yritysdemokratiatyöryhmän puheenjohtaja, koulutussihteeri Veli Lehtinen otti julkisuudessa ahkerasti kantaa taloudellisen vallan demokratisoimisen puolesta. Helsingin yliopiston varjoavajaistilaisuudessa syksyllä 1969 pitämässään puheessa hän sanoi SAK:n virallisia tavoitteita mukaillen, että ammattiyhdistysliikkeen kannalta oli olennaista entisten harvainvaltaisten, erityisesti taloudelliseen valtaan perustuvien rakenteiden muuttaminen demokraattisiksi koko yhteiskunnallisessa päätöksentekoprosessissa ja yhteiskunnan eri osa-

¹⁰ Koljonen, 54.

¹¹ Koljonen, 139–140.

¹² Koljonen, 235.

¹³ Koljonen, 155.

¹⁴ Eskola, Antti: *Yritysdemokratian kauko- ja lähitavoitteista*. Teoksessa Parjanen, Matti (toim.) *Yritysdemokratia – demokratian yritys*. Kirjayhtymä, Helsinki 1970, 43–44.

alueilla.¹⁵ Pari vuotta myöhemmin julkaistussa artikkelissa Lehtinen tarkasteli perusteellisemmin taloudellisen vallan olemusta. Se ei selvästikään noudattanut kansanvaltaisia periaatteita: ”Yhteiskunnan jäsenet eivät voi vaikuttaa taloudellisen vallan käyttöön esim. äänioikeuttaan käyttämällä tai jäseneksi liittymällä. Taloudellisen vallan käyttämisen tärkein peruste on omistuksen määrä, joka yleisimmin saavutetaan perinnön kautta.”¹⁶ Taloudellisen vallan keskittyminen heikensi suurten kansalaisryhmien mahdollisuuksia päättää omista elämänoloistaan, mitä Lehtinen piti epäoikeudenmukaisena. ”Kansalaisten tarpeentyydytys-, elin- ja itsensä toteuttamismahdollisuudet [sic] määräytyvät siten yksityisen yritystoiminnan toimesta, mikä myös on kansan valvonnan ulkopuolella.”¹⁷ Lehtisen mielestä markkinatalousjärjestelmä ei pystynyt toteuttamaan kaikille kansalaisille riittäviä tarpeiden tyydytysmahdollisuuksia, tasa-arvoa, turvallisuutta tai oikeudenmukaisuutta. Järjestelmä oli siis muutettava palvelemaan enemmistön tarpeita ja toteuttamaan sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Tämä tarkoitti tuloerojen tasaamista, yhtäläistä mahdollisuutta kykyjen mukaiseen koulutukseen ja työhön sekä riittävää asumistasoa ja ravintoa. Näin perusteellinen muutos näytti vaativan talouselämän demokratisoimista.¹⁸

Metallityöväen liiton lehden *Ahjon* toimittaja Kimmo Kevätsalo liitti taloudellisen demokratian ja yritysdemokratian yhteen nimeten myös edelliseen liittyviä tavoitteita: ”Kysymys yritysdemokratiasta liittyy kipeästi demokratian laajentamiseen yleensäkin talouselämässä. Työläiset eivät halua vain tuotantolaitosten sisäisten suhteiden uudelleenjärjestämistä, vaan myös kansanvaltaisen valvonnan lisäämistä koko talouselämään. Näyttää jopa siltä, että demokratian ulottaminen koskemaan liikepankkeja ja vakuutusyhtiöitä nähdään tärkeämpänä kuin yritysdemokratia.”¹⁹ Taloudellisen demokratian tavoitteita määriteltiin tarkemmin myös SAK:n sosiaalipoliittisessa tavoiteohjelmassa 1971. Niihin kuuluivat valtion ja kuntien mahdollisuudet vaikuttaa yritysten investointeihin, valtion ja kuntien oman yritystoiminnan laajentaminen, yhteiskunnan vaikutuksen tehostaminen rahalaitosten ja suuryritysten päättävissä elimissä sekä tulopolitiikan kehittäminen niin, että koko yhteiskunnan tulonmuodostus saatetaan sääntelyn ja valvonnan piiriin.²⁰

Suuren yhteiskunnallisen muutoksen tarpeellisuus oli siis vahvasti esillä yritysdemokratian kannattajien retoriikassa, mutta tavallisesti sen saavuttamisen epätodennäköisyys tiedostettiin. Yritysdemokratia tai taloudellinen demokratia ei välttämättä tarkoittanut suoranaista sosialistiseen

¹⁵ Palkkatyöläinen (PT) 18.9.1969, 10.

¹⁶ Lehtinen, Veli: *Markkinataloudesta taloudelliseen kansanvaltaan*. PT 28.10.1971, 6.

¹⁷ Sama.

¹⁸ Sama.

¹⁹ Kevätsalo, Kimmo: *Kamppailun aika yritysdemokratiassa*. Ahjo 25.2.1970,4.

²⁰ Ptk SAK:n X edustajakokouksesta, 333.

yhteiskuntaan siirtymistä, mikä usein todettiin myös ääneen. Monelle yritysdemokratian kannattajalle sosialismi näytti kuitenkin olevan kauempana tulevaisuudessa siintävä päämäärä. Syksyllä 1972 Kimmo Kevätsalo totesi Yritysdemokratiayhdistyksen järjestämässä konferenssissa muutoksen perimmäisen välttämättömyyden: ”Kamppailu työväestön valvontaoikeuksien laajentamisesta perustuu syvään tietoisuuteen siitä, että tuotantoelämän demokraattinen johtaminen edellyttää koko talouselämän demokratisointia, kapitalistiluokan johtovallan kumoamista, tuotantovälineiden omistuksen siirtämistä yhteiskunnalle ja yhteiskunnan johtovallan siirtämistä työväenluokalle ja sen liittolaisille.”²¹

3 Eturistiriitojen pysyvyys kapitalistisessa yhteiskunnassa

Puhe taloudellisesta demokratiasta yritysdemokratian rinnalla osoittaa, että mahdollisuudet yritysdemokratian toteutumiselle kapitalistisessa yhteiskunnassa koettiin rajallisiksi. Työn ja pääoman välinen ristiriita ja riiston mekanismit olivat niin pysyviä, että uudistusten, jotka eivät muuttaneet luokkasuhteiden perustaa, todettiin jäävän yleensä näennäisiksi. Erityisesti ammattiyhdistysliikkeen vasenta laitaa edustaneet kansandemokraatit ja kommunistit esittivät eturistiriitojen lieventämisen ja yhteisen edun löytämisen huomattavasti ongelmallisempana kuin työnantajat, sosiologit ja organisaatioteoreetikot. Keskustelun alkuvaiheessa varsin yleisesti jaettu näkökulma oli, että yritysdemokratiaa ei tullut toteuttaa työnantajien ehdoilla, vaan ainoastaan valtarakenteita todella muuttavilla uudistuksilla oli merkitystä. Niilo Koljonen piti yritysorganisaatioiden muuttamista ensisijaisena tehtävänä, koska niissä ristiriita työvoiman ja yrityksen välillä oli perusolemukseltaan sovittamaton. Hänen mukaansa suhdetoiminnan, tulonjaon ja sosiaalipolitiikan parannuksilla, jotka eivät kajoa ristiriidan perussyihin, ei tuotettu itsenäisiä kansalaisia vaan ”tyytyväisiä, hyvin lypsäviä lehmiä”.²² Työntekijää ei palkattu yhteisiin päämääriin pyrkivän organisaation jäseneksi, vaan ”vuokratuksi välineeksi” ja kustannuseräksi, jolta haluttiin vain maksimaalinen työpanos yrityksen hyväksi.²³ Yritysorganisaatiot siis riistivät työvoimaa omistajien hyväksi. Tämä ei kuitenkaan aina ollut tiedostettua toimintaa, vaan pikemminkin väistämätön seuraus kapitalismin toimintaperiaatteesta, jonka muuttaminen oli kiinteässä yhteydessä yritysdemokratian toteuttamisen tavoitteisiin.²⁴

Työntekijäpuoli piti työnantajien hyväksymiä yritysdemokratian ja yhteistoiminnan muotoja riittämättöminä ja vanhan valtarakenteen säilyttävinä. Ne saattoivat olla pelkkiä

²¹ Ahjo 1.11.1972, 9.

²² Koljonen, 78–79.

²³ Koljonen, 92.

²⁴ Koljonen, 275.

manipulointikeinoja, joilla todelliset ristiriidat pyrittiin peittämään. Neuvotteluilla ja tiedotustoiminnalla luotiin valheellinen kuva vaikutusvallasta ja itsemääräämisestä, vaikka todellisuudessa päätökset oli jo tehty toisaalla. Jos työntekijät saivat todella päättää, olivat asiat yleensä hyvin vähämerkityksisiä. Tapio Ruotsin mukaan tällainen yritysdemokratia ei vähentänyt todellista vieraantumista työstä. Sellaisia organisaatioita, joissa työntekijöillä on todellista valtaa, ei vielä ollut löydetty.²⁵ Myös SAK:n lakimies Olavi Sulkunen korosti ristiriidan syvyyttä ja kritisoi sen sivuuttamista yritysdemokratiakeskustelussa:

”Merkittävimpänä puutteena on pidettävä sitä, että yritysdemokratiaa on pyritty tarkastelemaan erillisenä kysymyksenä, irrotettuna työn ja pääoman välillä kaikilla yhteiskunnan tasoilla ilmenevästä ristiriidasta. Kuitenkaan työväenliikkeen ja ammattiyhdistysliikkeen kannalta yritysdemokratian toteuttaminen ei ole mikään irrallinen ilmiö, vaan osa koko yhteiskunnan demokratisoimiseksi.”²⁶

Ristiriitojen pysyvyyden vuoksi moni keskustelija piti valtarakenteen muutosta välttämättömänä tavoitteena. SAK:n palkkasihteeri Olavi Kämäräinen totesi *Palkkatyöläisessä* vuonna 1971, että yritysdemokratian laajentamisessa ei ollut kysymys perusristiriitojen lieventämisestä, säätelystä tai hämärtämisestä. ”Kysymys on loppukädessä vallankäytöstä ja vallankäytön uusjaosta (...) pääoman mahtiin nojaavan vallankäytön rajoittamisesta ja muuttamisesta.”²⁷

Ammattiyhdistysliikkeen virallinen linja joutui tasapainoilemaan radikaalien vallanjakovaatimusten ja työnantajien kanssa tehtävän yhteistyön välillä. Eräs ratkaisu osapuolten vastakkaisten intressien muodostamaan ongelmaan kiteytyi esimerkiksi saksalaisen sosiologi Ralf Dahrendorfin aikanaan hyvin vaikutusvaltaisessa ristiriitojen sääntelyn teoriassa. Se tuntui kuvaavan hyvin työmarkkinasuhteiden senhetkistä tilaa, joskin suhtautuminen teoriaan vaihteli työväenliikkeen piirissä.

SAK:n Veli Lehtinen piti ristiriitojen sääntelyä ainakin varauksellisen positiivisena. Hänen mukaansa työnantajat olivat joutuneet myöntämään ristiriitojen ja kahden totuuden olemassaolon. Työmarkkinasuhteissa oli siirrytty vaiheeseen, jossa etsittiin intressien tasapainottamista vastapuolen tuhoamisen tai riiston sijaan, johon vielä ennen toista maailmansotaa oli yleisesti pyritty. Sääntely toteutui etujärjestöjen välisissä tasa-arvoisissa neuvotteluissa, joissa päätettiin muun muassa työehtosopimuksista ja tulopolitiikasta. Se ei muuttanut valtasuhteiden perustaa vaan

²⁵ Ruotsi, Tapio: *Manipulointia yritysdemokratialla*. PT 29.5.1969, 8.

²⁶ Sulkunen, Olavi: *Yritysdemokratiasta yhäkin selkiytymättömiä käsityksiä*. PT 17.6.1971, 14.

²⁷ PT 15.7.1971, 4.

vahvasti olemassa olevaa järjestelmää ”päästämällä siitä höyryä pois”. Lehtisen mukaan ammattiyhdistysliike ei enää tavoitellut järjestelmän muuttamista vaan oli tyytyväinen sääntelyyn, kunhan sitä sovellettiin työelämän suhteiden kaikilla tasoilla. Liittotasolla sääntelyssä oli kuitenkin ongelmia: heikosti järjestäytyneillä aloilla tasapainoa työnantajien ja työntekijöiden liittojen välillä ei syntynyt. Yritystason toiminta saattoi yhä perustua suurelta osin työnantajan saneluun, jopa riistoon. Joissakin yrityksissä työnantaja oli edelleen pyrkinyt eliminoimaan työntekijöiden etupyyteet esimerkiksi rajoittamalla ammattiosastojen toimintaa ja erottamalla luottamusmiehiä. Työntekijöiden ainoana ”sääntelykeinona” olivat tällöin korpilakot. Tämä osoitti, että ”etuvastakohdat ovat olemassa ja ne ovat todellisia.” Lehtisen mukaan ammattiyhdistysliike tavoitteli yritysdemokratian avulla tasapainoa myös yritystasolle. Sen myötä työnantajat menettäisivät yksipuolisen saneluvaltansa mutta lujittaisivat järjestelmää, kuten ylempienkin tasojen sääntelyssä oli käynyt.²⁸

Lehtisen kannanotoista ei käynyt aivan selväksi, millainen yritysdemokratia ja työnantajan vallan rajoittaminen oli ammattiyhdistysliikkeen kannalta tavoiteltavaa, mutta vielä alkuperäisen valtarakenteen säilyttävää sääntelyä. Usein hän puhui myös samanlaisin painotuksin kuin sääntelyn ja valtarakenteen säilyttämisen suoralta kädeltä tuominneet kommunistit. Pari vuotta myöhemmin Lehtinen kritisoi STK:n yrityksissä käynnistämiä yritysdemokratiakokeiluja ristiriitojen peittelystä. Työnantajien harhaanjohtavan näkemyksen mukaan edut olivat yhteiset ja järjestelmässä vain pieniä häiriötekijöitä, jotka voitiin poistaa yhteistoiminnalla. Kokeilut eivät kuitenkaan olleet parantaneet työntekijöiden asemaa. Lehtinen pohti myös yritysdemokratiasta käytävän käsitteellisen kamppailun tulevaisuutta: ”Jos osoittautuu, että porvarit tehokkaamman ja määrätietoisen tiedotustoimintansa ansiosta kykenevät omaamaan yritysdemokratian käsitteen, työväenliikkeen tulee keksiä joku muu termi ilmaisemaan työväestön pyrkimyksiä.”²⁹

Myös yritysdemokratiakomiteaa kritisoitiin ”integraatioteoreettisesta” lähtökohdasta ja ristiriitojen vähättelystä. SAK:n kommunistisen toisen puheenjohtajan Arvo Hautalan mielestä komiteamietintö ei huomionnut mahdollisuutta, että eturistiriidat olisivat kapitalistisessa järjestelmässä pysyviä, kuten marxilainen teoria oletti. Myöskään taloudellisen vallan keskittymistä, omistussuhteiden vaikutusta ja vieraantumisen ongelmaa ei Hautalan mukaan ollut mietinnössä arvioitu riittävästi.³⁰

²⁸ Lehtinen, Veli: *Työntekijän ja työnantajan etuvastakohdat*. PT 8.5.69, 8.

²⁹ Lehtinen, Veli: *Kahdenlaisia tulkintoja yritysdemokratiasta*. PT 26.8.1971, 2.

³⁰ Hautala, Arvo: *Yritysdemokratiakomitean mietintö SAK:n näkökulmasta*. Teoksessa Parjanen 1970. 62–64.

Kiivaimmin ristiriitojen sovitteluyrityksiä ja luokkien välistä yhteistyötä vastustivat 1970-luvulla vähemmistökommunistit, joita SAK:ssa edusti Kumi- ja nahkатыöväen liitto. He eivät vastustaneet pelkästään yritystason yhteistoimintaa, vaan myös tulopoliittista käytäntöä, jolla työläiset integroitiin vahvistamaan porvarillista valtajärjestelmää. Joukkovoimaa väläyteltiin usein ainoana keinona alistetun luokan aseman parantamiseksi. SAK:n vuoden 1976 edustajakokouksessa, jossa yritysdemokratia ei enää ollut keskeinen aihe, Kumi- ja nahkатыöväen liitto teki aloitteen yritysdemokratiatavoitteiden muokkaamisesta. Aloite kuvasti hyvin ammattiyhdistysliikkeen sisäisiä erimielisyyksiä yritysdemokratiakysymyksessä. Linjaerot kärjistyivät 1970-luvun loppua kohti, jolloin sosiaalidemokraatit ja enemmistökommunistit alkoivat taipua demokratisointitavoitteissaan maltillisemmalle linjalle.

Kumi- ja nahkатыöväen liiton mukaan yritysdemokratiakeskustelu ja professorikomitean ehdotukset olivat asettaneet Suomen ”työnantajakapitalistit” uuteen tilanteeseen. He olivat muuttaneet taktiikkaansa erityisesti tulopoliitiikasta saatujen kokemusten innostamana ja ”lähtivät reformin kaappaamisen linjalle ennen kuin laajat työtätekevien joukot ehtivät omaksua yritysten hallinnon demokratisointivaatimukset.”³¹ Liiton mukaan ammattiyhdistysliike oli onnistunut torjumaan yritysdemokratian nimellä markkinoidut ehdotukset varsin tehokkaasti, mutta esimerkiksi vuosikymmenen alussa tehtyihin yleisiin sopimuksiin, kuten rationalisointi-, tiedotus- ja koulutus sopimukseen, sitoutuminen oli ollut virhe. Yritysdemokratiassa oli yhteistyön sijaan pyrittävä todellisen vallan saavuttamiseen SAK:n vuoden 1971 tavoiteohjelman mukaisesti.³² Kannanotossa kävi selväksi, mitä poliittisen kentän vasen laita ajatteli 1970-luvun talous- ja työmarkkinapoliitiikasta:

”Nykyiselle tilanteelle on ominaista voimakas oikeistohyökkäys yhteiskuntaelämän kaikilla aloilla. Tämän on tehnyt mahdolliseksi tulopoliittisen mekanismin rakentamisen ja Suomen EEC-kytkennän yhteydessä tapahtunut siirtymä oikealle. Oikeistohyökkäyksen seurauksena työtätekevät ovat joutuneet entistä laajemmin ja avoimemmin puolustamaan taloudellisia ja yhteiskunnallisia etujaan joukkoesiintymisien avulla. Samalla työnantajien ja poliittisen oikeiston pyrkimykset demokraattisten oikeuksien kaventamiseen ovat lisääntyneet. Erityisesti työpaikkatasoa on ryhdytty saattamaan kuriin ja järjestykseen laatimalla ehdotuksia

³¹ Ptk SAK:n XI edustajakokouksesta, SAK, Helsinki 1976, 343. <http://www.tyark.fi/lists/SAK_ptk_1976_s313-353.pdf>

³² Sama, 344.

lakko-oikeuksien kaventamiseksi ja paikallisen tason kytkemiseksi tulopoliittiseen mekanismiin sekä koventamalla rangaistuksia.”³³

Liitto piti yritysten henkilöstöhallinnon laajenemista merkinä työväen alistamisesta osaksi järjestelmää. Esimerkiksi työnantajien ja työntekijöiden yhteistyöelimiksi yrityksiin luotavilla projektiryhmillä näytettiin pyrkivän ”työläisten omien taisteluorganisaatioiden” syrjäyttämiseen liittämällä työntekijöiden edustajia ”riistokoneiston” osaksi. Liiton mukaan tilanne vaati konkreettista toimintaa työtätekevien välittömien taloudellisten ja sosiaalisten etujen puolesta olemassa olevan etujärjestöorganisaation puitteissa. Samana kesänä jätetyn Matti Louekosken laatiman yritysdemokratialakiehdotuksen oli syytä antaa raueta, koska se ei lisännyt työtätekevien vaikutusmahdollisuuksia eikä rajoittanut työnantajan etuoikeuksia. Liitto vaati irtautumista tulopoliittisesta mekanismista ja sosiaalisen kumppanuuden pohjalla tapahtuvasta yhteistyöstä työnantajien kanssa. ”Työntekijöiden edustajien yhteydenotot ja kanssakäyminen työnantajien edustajien kanssa tulee rajoittaa vain sellaisiin tapauksiin, joissa tähdätään työtätekevien etujen puolustamiseen ja parantamiseen työtätekevien itsensä asettamien ja yhteisesti hyväksytyjen tavoitteiden pohjalta.”³⁴

SAK:n hallitus suhtautui Kumi- ja nahkatyöväen liiton aloitteeseen varsin viileästi. Se yhtyi liiton näkemykseen, jonka mukaan vuoden 1971 edustajakokouksen yritysdemokratiatavoitteista oli edelleen pidettävä kiinni, mutta ei pitänyt niiden muuttamista tarpeellisena. Sen sijaan hallitus viittasi edustajakokouksessa hyväksyttävään työehtosopimuspoliittiseen ohjelmaan, jossa oli vaatimuksia työntekijöiden oikeuksien lisäämiseksi työpaikoilla.³⁵ Työnantajien kanssa tehtävään yhteistyöhön hallitus ei sen sijaan ottanut kantaa. Kysymyksen sivuuttaminen ei luultavasti tuottanut ongelmia, sillä kumi- ja nahkatyöväen liiton näkemykset edustivat varsin pientä vähemmistöä SAK:n ja työväenliikkeen sisällä.

³³ Sama, 344.

³⁴ Ptk SAK:n XI edustajakokouksesta, 345.

³⁵ Sama.

Lähteet:

Julkaistut alkuperäislähteet:

Aikalaiskirjallisuus ja artikkelit:

Eskola, Antti: *Yritysdemokratian kauko- ja lähitavoitteista*. Teoksessa Parjanen, Matti (toim.) *Yritysdemokratia – demokratian yritys*. Kirjayhtymä, Helsinki 1970.

Hautala, Arvo: *Yritysdemokratiakomitean mietintö SAK:n näkökulmasta*. Teoksessa Parjanen 1970.

Kevätsalo, Kimmo: *Kamppailun aika yritysdemokratiassa*. Ahjo 25.2.1970,4.

Koljonen, Niilo: *Työntekijä ja yritysdemokratia*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1966.

Lehtinen, Veli: *Työntekijän ja työnantajan etuvastakohdat*. Palkkatyöläinen 8.5.69, 8.

Lehtinen, Veli: *Kahdenlaisia tulkintoja yritysdemokratiasta*. Palkkatyöläinen 26.8.1971, 2.

Lehtinen, Veli: *Markkinataloudesta taloudelliseen kansanvaltaan*. Palkkatyöläinen 28.10.1971, 6.

Ruotsi, Tapio: *Manipulointia yritysdemokratialla*. Palkkatyöläinen 29.5.1969, 8.

Sulkunen, Olavi: *Yritysdemokratiasta yhäkin selkiytymättömiä käsityksiä*. Palkkatyöläinen 17.6.1971, 14.

Järjestöjen julkaisut:

Pöytäkirja SAK:n ylimääräisestä edustajakokouksesta 17.–18.6.1969. SAK, Helsinki 1969.
<http://www.tyark.fi/lists/SAK_ptk_1969_s1-116.pdf>.

Pöytäkirja SAK:n X edustajakokouksesta, SAK, Helsinki 1971.

<http://www.tyark.fi/lists/SAK_ptk_1971_s305-397.pdf>

Pöytäkirja SAK:n XI edustajakokouksesta, SAK, Helsinki 1976.

<http://www.tyark.fi/lists/SAK_ptk_1976_s313-353.pdf>

SAK:n yritysdemokratiatyöryhmän mietintö, SAK, Helsinki 1969.

Sanomalehdet:

Ahjo

Palkkatyöläinen (PT).

*Muut lähteet:***Tutkimuskirjallisuus:**

Kettunen, Pauli: *Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta*. Tutkijaliitto, Helsinki 1997, 106–107.